

DANIJEL ALERIĆ (Zavod za jezik IFF, Zagreb)

SLAVENSKO IME GRADA DUBROVNIKA*

Krije li se u ojkonimu *Dubrovnik* kontinuanta praslavenskoga pridjeva **dǫbrovnr̥(jb)*, kako misli Petar Skok, sintagma **Castellu[m] de Epidauru Novo*, kako misli Žarko Muljačić, ili ojkonim *Epidauru[m]*, kako misli Valentin Putanec? Autor se kritički osvrće na ta dosadašnja mišljenja i sva tri odbacuje. Nakon toga iznosi mišljenje da se u ojkonimu *Dubrovnik* vjerojatno krije romanska sintagma **Ad Urbe[m] Nova[m]* ili, bolje, **Ad Orbe Nova*.

1.

U jugoslavenskoj toponimiji kontinuanta je praslavenskoga zemljopisnoga termina **dǫbrova* ili **dǫbrava* u značenju »1. hrastova šuma, 2. bjelogorična šuma« obilno zastupljena,¹ tako obilno da se samo zemljopisnih objekata što nose ime *Dubrava* ili *Dubrave*, u kojemu ta kontinuanta pouzdano živi, može na jugoslavenskoj zemljopisnoj karti razmjera 1 : 100.000 pronaći čak oko 280.²

* Iako se o podrijetlu imena grada Dubrovnika dosad pisalo u više navrata (usp. podatke u radnji D. Alerića), ovaj prilog objavljujemo zato što autor donosi na jednom mjestu neobično veliku, korisnu i savjesno prikupljenu dokumentaciju u povijesnim izvorima i što potvrđuje neprestanu aktualnost istraživanja podrijetla imena za našu kulturu tako značajnoga grada kao što je Dubrovnik. Ur.

¹ Kako se može zaključiti na osnovi pretpostavljenih praslavenskih značenja, priklanjam se Bezlajevu mišljenju da je praslavenska imenica **dǫbrova* ili *dǫbrava* vjerojatno izvedena od imenice **dǫbr̥* u osnovnom značenju 'hrast', dakle od imenice koja na današnjem hrvatsko-srpskom jezičnom području živi u obliku *dub* i osnovnom značenju 'hrast'. (Usp. F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, knj. 1, A—J, Ljubljana 1976, s. v. *dobrava*. Usp., međutim, i P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1—4, Zagreb 1971—1974 [dalje: *ERHSJ*], s. v. *dub*, pa O. N. Trubačov, *Этимологический словарь славянских языков*, knj. 1—5, *a — *дѣръль, Moskva 1974—1978, s. v. **dǫbrava* i **dǫbr̥*.)

² Usp. *Yugoslavia, Index Gazetteer, Showing Place-names on 1 : 100,000 Map Series*, Kairo 1944, s. v. *Dubrava* i *Dubrave*. Tu se spominje i 47 zemljopisnih

Odavna je uvriježeno mišljenje da se i u slavenskom imenu hrvatskoga grada Dubrovnik krije kontinuant toga praslavenskoga termina, odnosno kontinuant praslavenskoga pridjeva koji je od njega izveden. Koliko je poznato, to je mišljenje prvi put izneseno u XI. st., u najstarijem dijelu tzv. *Milecijeve kronike* (naravno, ako se prihvati zaključak novijih povjesničara da taj dio potječe iz XI. st.):

*Hoc castrum vocitant Epidaurica lingua Labusa;
Namque ripa sonat hoc idiomae Labes;
A magnis ripis nomen traxere priores:
Nunc, L in R, G pro B mutando, moderni
Rhagusam dicunt, quae Sclavonice Dubrovnik
Dicitur a Sylva, quia sylva fuit locus ille,
In quo nunc urbs est, et Dubrava sylva vocatur.*³

U XX. st. toga je mišljenja bio i glasoviti romanist, balkanolog i etimolog Petar Skok. On ga je iznio u više navrata i do kraja života postupno dotjerivao. Godine 1928. Skok je još uzimao da su »pećine dubrovačke, na kojima je nastalo romansko naselje *Rausa*, morale... biti zaokružene dubovom šumom« pa da je to romansko naselje Slavenima, očito, izgledalo »kao naselje (grad) u šumi«, odakle »adjektiv *dobrovъnъ (sc. *gradъ*) supstantiviran u *Dubrovnik*«. ⁴ Ali, već od godine 1931. načelno se je priklonio »postromantičarskoj hipotezi«, kako je zove Žarko Muljačić, da je na hridinastom otočiću pod Srđem nastao, kao utočište bjegunaca iz porušenoga Epidaura (današnjega Cavtata), romanski grad Raguzij i da je na kopnu nasuprot njemu nastalo slavensko naselje koje je po šumi u kojoj se je nalazilo nazvano imenom *Dubrovnik*, imenom koje je, nakon spajanja romanskoga grada i slavenskoga naselja u jednu cjelinu, prošireno i na romanski grad.⁵ Smatrao je samo — na osnovi etnika *Dubrovčanin*, *Dubrovka*,

objekata koji nose ime *Dobrava* ili *Dobrave*, ali je već i na prvi pogled jasno da je taj toponim mogao nastati i poimeničavanjem pridjeva *dobra* (f.), što znači da kontinuant praslavenskoga zemljopisnoga termina *dobrova ili *dobrava ne živi u njemu tako pouzdano kao u toponimu *Dubrava* ili *Dubrave*. Zanimljiva će, međutim, biti Bezlajeva konstatacija da »na slovenskih tleh« ima »45 toponimov in več stotin mikrotoponimov tega tipa«. (Usp. F. Bezlaj, o. c., s. v. *dobrava*.)

³ Usp. F. Šišić, *Letopis popa Dukljanina*, Posebna izdanja SKA, knj. 67, Beograd — Zagreb 1928 (dalje: *LPD*), str. 52. — Za zaključak novijih povjesničara (Vinka Foretića i Josipa Lučića) da najstariji dio *Milecijeve kronike* potječe iz XI. st. usp. J. Lučić, *Povijest Dubrovnik* od VII stoljeća do godine 1205, *Povijest Dubrovnik*, knj. II, Zagreb 1973, str. 20, posebno bilj. 63.

⁴ Usp. P. Skok, *O slovenskoj palatalizaciji sa romantističkog gledišta*, *Južnoslovenski filolog*, knj. 8, Beograd 1928–1929, str. 44, bilj. 15.

⁵ Usp. P. Skok, *Les origines de Raguse*, *Slavia*, knj. 10, Prag 1931, str. 465–467. — Na postojanje te »postromantičarske hipoteze« prvi je upozorio Konstantin Jireček g. 1899, istakavši da je dosta vjerojatna (»hat manche Wahrscheinlichkeit für sich«). (Usp. Z. Muljačić, *O imenu grada Dubrovnik*, *Zadarska revija*, knj. 11, Zadar 1962, str. 149, bilj. 3.)

Dubrovinja i kтетика *dubrovъsci* (1378) i *dubrovački* — da se je ono slavensko naselje najprije zvalo imenom »*Dubrov* (-a, -o) + *ac*» > *Dubrovac i da je tek naknadno, promjenom sufiksa, zadobilo današnje ime *Dubrovnik*.⁶

Staro mišljenje u Skokovoj znanstvenoj interpretaciji nije za Skokova života nitko javno osporavao pa je, sudeći po tome, ono u to vrijeme izgledalo i uvjerljivo i prihvatljivo. Mnogima ono tako izgleda i danas, više od dva desetljeća nakon Skokove smrti. Najbolje o tome svjedoči činjenica da je to mišljenje kao neprijeporno našlo mjesta i u Trubačovljevu etimološkom rječniku slavenskih jezika, u svesku koji je objelodanjen godine 1978.⁷

Ali, već nekoliko godina nakon Skokove smrti njegovo je mišljenje podvrgao ozbiljnoj kritici i istodobno mu suprotstavio svoje mišljenje njegov učenik i već tada poznati romanist Zarko Muljačić. Učinio je to najprije u referatu što ga je godine 1961. podnio na sedmom međunarodnom onomastičkom kongresu, održanu u Firenci,⁸ zatim, godinu dana kasnije, u raspravi *O imenu grada Dubrovnika*, koja je objavljena u *Zadarskoj reviji*,⁹ onda, godine 1964, u raspravi *Intorno al toponimo Dubrovnik*, objavljenom u napuljskim *Annalima*,¹⁰ i, napokon, godine 1965, u članku *O postanku i imenu grada Dubrovnika*, objavljenom u časopisu *Dubrovnik*.¹¹

Treba reći da je i sam Skok, još godine 1928, bio uočio neobičnu činjenicu da su se romanska gradska imena *Tergeste*, *Parentium*, *Pola*, *Ausarum*, *Nona*, *Jader*, *Curicum*, *Spalatum*, *Tragurium*, *Catarum* itd. sačuvala u slavenskom obliku, i to sve do danas, a da se romansko ime *Ragusium*, koje prvi put spominje Ravenski geograf između godine 667. i 670. (*»Epitaurum id est Ragusium«*), nije sačuvalo u slavenskom obliku. Priznao je da je ne može objasniti: »Koji je tome razlog, ne mogu se domisliti, jer se početak i način slovensko-romanske simbioze za svaki romanski grad u Dalmaciji ne da još zasada ustanoviti.«¹² Muljačić u svojoj temeljnoj raspravi iz godine 1962. najprije upozorava da su unutar zidina današnjega Dubrovnika u novije doba otkriveni arheološki ostaci koji svjedoče da je na tome mjestu vrlo vjerojatno

⁶ Usp. P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *dub*.

⁷ Usp. O. N. Trubačov, o. c., s. v. **dǫbravъnъ(jъ)*.

⁸ Usp. Ž. Muljačić, *Intorno al toponimo Dubrovnik (Ragusa di Dalmazia)*, Riassunti delle comunicazioni, VII congresso internazionale di scienze onomastiche, Firenze 1961, str. 119–121.

⁹ Usp. Ž. Muljačić, *O imenu grada Dubrovnika*, *Zadarska revija*, knj. 11, Zadar 1962, str. 147–154.

¹⁰ Usp. Ž. Muljačić, *Intorno al toponimo Dubrovnik*, Estratto dagli »Annali dell'Istituto universitario orientale«, Sezione Slava, Napulj 1964, str. 117–125.

¹¹ Usp. Ž. Muljačić, *O postanku i imenu grada Dubrovnika*, *Dubrovnik*, god. VIII, br. 3, Dubrovnik 1965, str. 56–59.

¹² Usp. P. Skok, *O slovenskoj palatalizaciji...*, str. 44, bilj. 15. — Za prvi spomen oikonima *Ragusium* usp. *Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, izd. M. Pinder i G. Parthey, Berlin 1860, str. 208; J. Lučić, *Povijest Dubrovnika...*, str. 10.

postojalo romansko naselje, i to s crkvom, i prije VII. st., dakle i prije nego što je bio porušen Epidaur i nego što su Epidaurani morali mišliti na bijeg iz svoga grada. Zatim zaključuje ovako: »Ako su do temelja porušeni gradovi *Promona*, *Narona* i *Doclea* sačuvali svoje ime indirektno (brdo *Promina*, potok *Norin* i zemlja *Duklja*), nemoguće je da se nije održalo najstarije romansko ime Grada. *Datum et non concessum* da je zbilja postojalo slavensko naselje pod Srđem, time nije uklonjena potreba da Slaveni imaju poseban naziv za Grad koji je barem pet stoljeća postojao na suprotnom otočiću zasebno. To nije mogao biti refleks od *Ragusium* (Albanci, koji su upoznali Grad dok još nije bio slaviziran, ali kasnije od Slavena, imaju *Rush*) iz razloga što po našem mišljenju najstariji naziv Grada nije bio identičan s imenom otočića, već je bio u vezi s funkcijom koju je to naselje imalo u fortifikacionom sistemu obrane Epidaura.«¹³ Nakon toga iznosi mišljenje da je slavensko ime grada Dubrovnika nastalo od romanskoga, upravo vulgarnolatinskoga toponima **Castellu[m] de Epidauru Novo*, u njegovu prvotnom značenju »Epidaurski novi kaštel«.¹⁴ Nastanak mu tumači ovako: rom. **C. de Epidauru Novo* > rom. **C. de Epidà-*

¹³ Usp. Ž. Muljačić, *O imenu...*, str. 151—152. — Na III. jugoslavenskoj onomastičkoj konferenciji, održanoj u Dubrovniku od 10. do 12. listopada 1979, Petar je Šimunović u usmenom istupu ustvrdio da se je romansko ime srednjovjekovnoga grada Dubrovnika ipak sačuvalo u slavenskom obliku — u dubrovačkom mikrotoponimu *Làvi*. Ako se ima na umu da je dalmatsko-romanska imenica *lau* 'strma stijena, hridina, litica' (usp. V. Novak i P. Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb 1952, str. 290) u dubrovačkoj okolici sačuvana sve do danas u pluralnim mikrotoponimima *Làve* (g. *Làvā*) i *Làve* (g. *Làvā*, l. *nà Lāvan*) (usp. P. Skok, *Les origines...*, str. 455) i ako se ima na umu da se u srednjem vijeku unutar ondašnjih dubrovačkih zidina spominje crkva *Sancti Michaelis de Labe* (1291), *Porta de Labis* (1360), samostan sv. Andrije *alle laue* (1427) odnosno *di laue* (1430) i *ad lauas* (1457), *hospitale ad lauas* (1427), *hospedal de San Piero ale laue* (1430), seksterij *scte Marie de Castello a laue* (1440) itd. (usp. P. Skok, *Les origines...*, str. 450—454), moglo bi se pomisliti da je zaista tako. Ali, budući da su imenom *Lavvi* (= *Làvi*) Dubrovčani u početku XIX. st., kad je to ime vjerojatno posljednji put zabilježeno u životu, nazivali samo »le rupi dette di S. Andrea, situate nella parte della loro città, che guarda il mare« (usp. F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de'Ragusei*, tom I, Dubrovnik 1802, str. 73, bilj. 1; P. Skok, *Les origines...*, str. 452—453), i budući da se iz sačuvanih potvrda vidi kako je ono u slavenskim ustima moralo oduvijek imati samo pluralni oblik ženskoga ili muškoga roda, a nikako singularni oblik muškoga roda, do kojega bi, svakako, došlo pod utjecajem imenice **gradž* (usp. *Salonae* > *Solin*), nameće se zaključak da je u njemu u slavenskom obliku sačuvano ne romansko ime srednjovjekovnoga grada Dubrovnika, nego romansko ime dijela srednjovjekovnoga grada Dubrovnika. Naravno, romanski je mikrotoponim mogao zadobiti slavenski oblik tek pošto su Slaveni s pomoću krvnih veza prodrli u unutrašnjost grada koji su nazivali Dubrovnikom.

¹⁴ Kako treba razumjeti tu sintagmu, Muljačić ne kaže izravno, nego se to dade zaključiti na osnovi njegove tvrdnje da se je grad Epidaur »već prije slavenske invazije« imao prilike smatrati »starim«, ali »ne apsolutno, već u odnosu prema novom gradu, svom kaštelu«. (Usp. Ž. Muljačić, *O imenu...*, str. 152.)

bronovo > rom. **C. de Epdàbronovo* > rom. **C. de Eddàbronovo* > rom. **C. de Dàbronovo* > rom. *(*C. de*) *Dàbrónov* > slav. (pučkom etimologijom, pogotovu jer su gradske kuće i utvrde bile prvotno od drveta) *Dǫbrōvъnъ ili *Dǫbrōvъ (tj. *gradъ*) > slav. *Dubrovnik*.¹⁵

Mora se priznati da Muljačićevi argumenti protiv Skokova mišljenja djeluju vrlo uvjerljivo. Nevolja je, međutim, u tome što njegovo mišljenje da je toponim *Dubrovnik* nastao od romanskoga (vulgarnolatinskoga) toponima »*Castellu[m] de Epidauru Novo*« — ne djeluje dovoljno uvjerljivo. U prvom redu Muljačićev toponim **Castellu[m] de Epidauru Novo* već se sam po sebi doimlje nategnuto, umjetno: sugerirano izvorno značenje toga toponima (»Epidaurski novi kaštel«) spontano vodi do izvornoga toponima u obliku **Castellu[m] Novu[m] de Epidauru* ili sl. Mogućnost postojanja Muljačićeva toponima trebalo bi, dakle, najprije dokazati s pomoću potvrđenih romanskih izvornih toponima tvorenih na isti način. S druge strane, Muljačićev toponim **Castellu[m] de Epidauru Novo* zasnovan je na uvjerenju da su ime grada Epidaura u vulgarnolatinskom razdoblju Romani u epidaurskoj okolini i Epidauru izgovarali u obliku *Epidauru[m]*. No, sva je prilika da su grčko ime Ἐπίδουρος ti Romani u spomenutom razdoblju izgovarali ne u obliku *Epidauru[m]*, dakle sa suglasnikom *d*, nego u obliku *Epitauru[m]*, dakle sa suglasnikom *t*. Do toga je zaključka moguće doći sve ako se ostavi po strani činjenica da se na južnoslavenskom području u rimsko doba susreću samo toponimi s početnom sekvencijom *Taur-*, a ne *Daur-*: *Tauresion* (danas Taor blizu Skoplja), *Taurunum* (danas Zemun), *Taurianum* (možda kosovski zaselak Tovrljani spomenut g. 1766)¹⁶ i osobito *Tauris* (otok spomenut u vezi s opšadom grada Epidaura g. 47. pr. n. e., možda današnji otok Šćedro, tal. Torcola),¹⁷ pa i mišljenje da se u ojkonimu o kojem je riječ krije mediteranska imenica **tauro-* u značenju »brdo«.¹⁸ Naime, na taj zaključak upućuje već i pojava i čak brojčana prevaga oblika sa *t* u latinskim izvorima do kraja X. st. (prvi je put taj oblik potvrđen g. 71. na jednom solinskom natpisu, a zatim na *Tabuli Peutingeriani*)¹⁹ usprkos tome što je obrazovanje njihovih autora, da se i ne govori o postojanju kulturnije sredine u biskupskom Epidauru,²⁰ moglo djelovati samo

¹⁵ Usp. Ž. Muljačić, *O imenu...*, str. 152–153.

¹⁶ Usp. P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *Pitaura*; A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Band I: *Einleitung Wörterbuch der illyrischen Sprachreste*, Beč 1957, str. 332.

¹⁷ Usp. P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, knj. 1, Zagreb 1950, str. 233–234; A. Mayer, o. c., Band I, str. 331; S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, knj. II, Zagreb 1973, str. 2. i d.

¹⁸ Usp. A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Band II: *Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen Grammatik der illyrischen Sprache*, Beč 1959, str. 112; P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *Pitaura*.

¹⁹ Usp. *Corpus inscriptionum Latinarum*, knj. XVI, Berlin 1936, str. 13. i 210; A. Mayer, o. c., Band I, str. 138.

²⁰ Ne treba zaboravljati da Epidaur postaje biskupskim sjedištem vjerojatno već potkraj IV, a najkasnije u početku V. st. (Usp. F. Šišić, *Povijest*

u pravcu zadržavanja oblika sa *d*, oblika pod kojim su bila poznata i dva starija i glasovitija grada na istočnoj obali Peloponeza, posebno onaj s Asklepijevim hramom u Argolidi (i danas poznat pod istim imenom).²¹ Ali, na taj zaključak upućuju osobito ove činjenice:

1. Zaključke crkvenoga sabora održana u Solinu godine 530, iako se mora priznati da su do nas doprli u mnogo kasnijem prijepisu, potpisuje, nakon solinskoga, zadarskoga i rapskoga biskupa, i prvi poznati, sigurno epidaurski biskup, i to ovako: »Fabricianus episcopus ecclesie epitauritane subscripsit, ut supra«.²²

2. U pismima pape Grgura I. Velikoga, koji je morao biti dobro obaviješten o pravim imenima biskupskih sjedišta, spominje se drugi i ujedno, posljednji poznati, sigurno epidaurski biskup — Florencije: u pismu pisanu u mjesecu listopadu godine 592. Antoninu podđakoncu, upravitelju crkvenih dobara u Dalmaciji (Ep. III, 9), govori se o njemu kao prognanom biskupu Epitauritanae civitatis«, a u pismu pisanu u mjesecu prosincu godine 597. Sabinijanu, biskupu zadarskomu (Ep. VIII, 11) govori se o njemu kao prognanom biskupu čiji povratak traže »habitatores Epitaurensis civitatis«.²³

3. Ravenski je geograf mogao i od samih Epidaurana ili njihovih potomaka, koji su nakon dolaska Slavena bili u većoj mjeri upućeni na relativno bliski Ravenski egzarhat, biti upoznat s imenom grada Epidaura kad zna da ga je naslijedio Ragusium, a on u svojoj *Kozmografiji*, pisanoj u razdoblju između godine 667. i 670, donosi to ime jednom u latinskom obliku *Epitaurum* (»*Epitaurum id est Ragusium*«, IV, 16), a jednom u grčkom obliku *Epitauron* (V, 14), istodobno dok ime grčkoga Epidaura donosi u tom djelu jednom u obliku *Epidauron* (V, 13), a jednom u obliku *Epitauron* (V, 22).²⁴

4. Konstantin je Porfirogenet u djelu *De administrando imperio*, pisanu grčkim jezikom u sredini X. st., ime grada Epidaura zabilježio ne u očekivanom grčkom obliku Ἐπίδουρος, nego u romanskom obliku

Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, str. 151–152; G. Novak, *Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII stoljeća [do propasti Epidauruma]*, *Povijest Dubrovnika*, knj. I, Zagreb 1972, str. 40.)

²¹ Usp. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Pariz 1950, s. v. Ἐπίδουρος; Z. Dugački, *Povijesni atlas*, VI. izdanje, Zagreb 1972, str. 3; *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, II. izdanje, knj. 1–6, Zagreb 1966–1969, s. v. *Epidaur* i *Grčka* (karta Grčke); A. Stipčević-Despotović, *Epidaur*, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, knj. 1–4, Zagreb 1959–1966 (dalje: *ELU*), s. v. *Epidaur*; G. Novak, *Povijest Dubrovnika...*, str. 17. i d.

²² Usp. F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, dio I, Zagreb 1914, str. 160; S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, knj. I, Zagreb 1973, str. 52.

²³ Usp. Grgur I. Veliki, *Registrum epistolarum*, tom I–II, Berlin 1891–1899 (izašlo u *Monumenta Germaniae historica*), t. I, str. 169, t. II, str. 14.

²⁴ Usp. *Ravennatis anonymi Cosmographia...*, str. 208, 379, 376. i 399.

Πίταυρα, koji je morao poteći izravno iz Dubrovnik, dakle od potomaka romanskih bjegunaca iz Epidaura.²⁵

5. U buli pape Benedikta VIII. izdanoj 27. rujna 1022, a sačuvanoj u originalu, javlja se sintagma *sancte Pitabritane sedis*,²⁶ prema kojoj su u Dubrovniku nastale u XII. st., u dvjema krivotvorenim papinskim bulama, sintagme *sancte Pitauritane ecclesie* i *sancte Pitauritane sedis*.²⁷

6. U ugovoru između Dubrovčana i bugarskoga cara Mihaila Asena, zaključenu 15. srpnja 1253. u Dubrovniku, spominje se ime grada Epidaura u slavenskom obliku *Epitavr* («одъ сръкве свѣтого Георѣгѣя вѣрѣхъ стари градъ Epitavrъ»),²⁸ dakle u obliku koji je sigurno nastao od romanskog oblika *Epitauru*[m].

Nekoliko godina nakon Muljačića poznati je romanist Valentin Putanec, nekadašnji Skokov učenik i višegodišnji suradnik, iznio da je on već oko godine 1944. zaključivao da se u toponimu *Dubrovnik* »ne mora nužno nalaziti slavenski apelativ *dubrava*, nego da bi i tu, kao što se dogodilo kod mnogih naših toponima, mogao biti u osnovi ostatak predslavenskog toponima«, konkretno toponima *Epidaurum*.²⁹ Tako je Putanec, neovisno o Muljačiću, došao, praktično, do istoga osnovnoga zaključka do kojega i Muljačić. Ipak, dok ojkonomu *Dubro-*

²⁵ Usp. B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom 2, Posebna izdanja SANU, knj. 323, Beograd 1959, str. 20; P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *Pitaura*.

²⁶ Usp. J. Stipišić i M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, knj. 1, Zagreb 1967, str. 61. — Muljačić tu sintagmu donosi u pogrešnu obliku *sancte Epidabritane sedis*. (Usp. Ž. Muljačić, *O imenu...*, str. 153, bilj. 19; Ž. Muljačić, *Intorno al toponimo Dubrovnik*, str. 122, bilj. 16.) S istom pogreškom donijet će je kasnije i Valentin Putanec. (Usp. V. Putanec, *Refleksi aloglotskog diftonga au u hrvatsko-srpskom jeziku*, *Filologija*, knj. 6, Zagreb 1970, str. 162. i 163.)

²⁷ Usp. J. Stipišić i M. Šamšalović, o. c., str. 1. i 143. — Prva je krivotvorena bula, koja je, tobože, izdana 16. svibnja 743, krivotvorena najkasnije godine 1120. (Usp. D. Mandić, *Rasprave i prilogi iz stare hrvatske povijesti*, Rim 1963, str. 267.) Treba, međutim, napomenuti kako se u novije doba ne isključuje mogućnost da je papa Zakarija, koji slovi kao izdavač te bule, »ipak izdao sličan privilegij dubrovačkom biskupu i da je taj prigodom provala Stevana Nemanje nestao«. (Usp. J. Stipišić i M. Šamšalović, o. c., str. 1, gdje se upućuje na djelo Vinka Foretića *Ugovor Dubrovnik sa srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, Rad JAZU, knj. 283, str. 59–62.) Svakako je upadljivo da se u kritičnoj sintagmi, umjesto imenice *sedes* '(kršćansko) sjedište' u originalnoj buli pape Benedikta VIII, pojavljuje imenica *ecclesia* '(kršćanska) zajednica' koja se pojavljuje i u potpisima većine ostalih sufragana solinskoga metropolitane pod zaključcima solinskih crkvenih sabora iz g. 530. i 533 (usp. S. Gunjača, *Ispravci i dopune...*, knj. I, str. 52–53. i 55–56). Tako bi i cijela sintagma u kojoj je upotrijebljena mogla potjecati i iz razdoblja prije g. 1022.

²⁸ Usp. T. Smičiklas, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, knj. 4, Zagreb 1906, str. 531.

²⁹ Usp. V. Putanec, *Refleksi...*, str. 155.

vník Muljačić traži porijeklo u pretpostavljenom višeečlanom toponimu **Castellu[m] de Epidauru Novo*, Putanec tome ojkonomu traži porijeklo u potvrđenom jednočlanom toponimu *Epidauru[m]*.

Putanec najprije uzimlje da su Slaveni upoznali glasoviti Epidaur primarno baš pod imenom *Epidauru[m]*, a tek sekundarno pod imenom *Civitate[m]* (> slav. *Cavtat*). Zatim pretpostavlja, pozivljući se na prijelaz *Antibar > Bar*, da su to primarno ime aferezom sveli na oblik **Daur(u) > *Dobr-«*, dodavši mu pod utjecajem pučke etimologije (*»dubrava/dubrova < dōbrava/dōbrova«!*) završetak *-ovnik* ili *-ovci*. Tako bi, najposlije, došlo do toponima *Dubrovnik* ili *Dubrovci* (na taj drugi oblik upućivao bi etnik *Dubrovčanin*). Da ne bi bilo zabune, treba ponoviti da je po Putančevu mišljenju taj ojkonom bio prvotno vezan ne za današnji Dubrovnik, nego za današnji Cavtat. No, kad je grad Epidaur porušen i kad su neki njegovi romanski stanovnici prebjegli na tlo tadašnjega Raguzija, bilo je »normalno«, zaključuje Putanec, da se imenom *Epidauru[m]* nazove »odmah i naselje kuda su preselili Epidaurijci koji su sa sobom ponijeli sve attribute svoga starog naselja, među ostalima i biskupiju«. To bi, onda, bio razlog koji je djelovao na Slavene da imenom *Dubrovnik* počnu sve češće označivati grad Raguzij, dok su im za oznaku staroga, porušenoga i napuštenoga grada Epidaura počela služiti dva imena: 1. *Stari Dubrovnik* (prvi put potvrđeno g. 1288) < rom. *Epidauru[m]*, 2. *Cavtat* (prvi put potvrđeno oko g. 1253, u obliku *C_bptat_b*) < rom. *Civitate[m]*.³⁰

Kako se vidi, Putanec izravno ne ustaje ni protiv Skokova ni protiv Muljačićeva mišljenja — on im samo dodaje svoje mišljenje, mišljenje koje se njemu čini vjerojatnijim od dvaju spomenutih. Na žalost, ni ono ne djeluje dovoljno uvjerljivo. U prvom redu nije lako vjerovati da su romanski bjegunci iz Epidaura svoje novo obitavalište, tako reći preko noći, počeli zvati ne samo njegovim dotadašnjim, nedvosmislenim imenom *Ragusiu[m]*, nego i novim, dvosmislenim imenom *Epidaurum*, pa to drugo ime kasnije mirno prepustili Slavenima da ga čuvaju u iskvarenu obliku, a sami se vratili na čuvanje izvornoga imena *Ragusiu[m]*. Isto je tako teško vjerovati da su slavenski došljaci, usprkos mogućnosti da prilagode starije ime *Ragusiu[m]*, prilagodili, i oni tako reći preko noći, po drugi put na istom prostoru i na isti način romanizirani ojkonom *Epidauru[m]*, otvorivši tako put nepotrebnim nesporazumima, makar i za kratko vrijeme. Teško je vjerovati i u kombinaciju da su romanizirani ojkonom *Epidauru[m]* Slaveni najprije aferezom sveli na oblik **Daur(u) > *Dobr-«*. Da bi ta kombinacija dobila realnu težinu, trebalo bi pronaći sigurniju paralelu jer se po Skokovu mišljenju »hrv.-srp. izgovor *Bār* osniva... na

³⁰ Ib., str. 159—160. — Za prvi spomen ojkonomima *Stari Dubrovnik* usp. Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici*, sv. 1, Zagreb 1898, str. 74 (»E Stipan od staroga Dubrovnika, biskup modruški«), a za prvi spomen ojkonomima *Cavtat* u obliku *C_bptat_b* usp. F. Miklošić, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Beč 1858, str. 42.

lat. *Barium* (upor. *Bari* u Italiji)«, a ne na lat. *Antibarum* ili grč. Ἀντίβαρις ($\beta = \nu$).³¹ Napokon, treba imati na umu da su Slaveni stigli pod Epidaur istom u prvoj polovini VII. st., vjerojatno oko g. 640,³² pa da se, s još više prava nego u slučaju Muljačićeva toponima **Castellu[m] de Epidauru Novo*, može tvrditi kako je romanizirani grčki ojkonom Ἐπίδουρος u to vrijeme živio ne u obliku *Epidauru[m]*, nego u obliku *Epitauru[m]*. A od toga oblika nije ni uz najbolju volju moguće izvesti današnji ojkonom *Dubrovnik*.

Nameće se zaključak da se u slavenskom imenu grada Dubrovnika ne krije kontinuant praslavenskoga zemljopisnoga termina *dobrova, upravo kontinuant praslavenskoga pridjeva **dobrovъnъ(jъ)* koji je od njega izveden, ali ni romanizirani grčki ojkonom Ἐπίδουρος, svejedno da li kao dio neke toponomastičke sintagme ili sam. Taj zaključak, dakako, ne daje pravo da se posumnja u vrijednost citirane Muljačićeve odlučne tvrdnje kako je nemoguće da se u slavenskom obliku nije sačuvalo romansko ime grada pod Srđem kad se u slavenskom obliku sve do danas čuvaju, bar indirektno, i romanska imena do temelja porušenih gradova kakvi su bili Promona, Naronna i Doclea. Dapače, Muljačićevu tvrdnju snažno podupire činjenica da se slavensko ime *Dubrovnik* susreće na kopnenom području od Cavtata do Zatona, dakle na području koje je, kako dokazuje povjesničar Josip Lučić, stvarno pripadalo Dubrovniku sve od VII. st.³³ Naime, ne samo na starim dubrovačkim otocima nego i na tom starom dubrovačkom kopnenom području — čak i ako se iz njega isključi srednjovjekovni Dubrovnik — sačuvano je relativno mnogo toponima romanskoga i predromanskoga porijekla, koji su raspoređeni gušće što se dolazi bliže k Dubrovniku (*Srèbrnō* < *Sub Brennum*, *Bìgat* < *Virgatum*, *Šumēt* ili tal. *Gionchetto* < *Juncetum*, *Bilēt* < *Bullentum*, *Kantāfig* < *Capite fici*, *Sumrātin* < *Sanctus Martinus*, *Lāpad* ili 1272. *Lapido* < *Lapidem, *Grūž* ili tal. *Gravosa* < *Gravosium* odn. *Grausium, *Montōvijerna* < *Mons bertus*, itd.),³⁴ tako da bi nedostatak poslavenjenoga romansko-

³¹ Usp. P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *anti*.

³² Usp. L. Beritić, *Utvrđenja grada Dubrovnika*, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1955, str. 10. — Mišljenje da je Epidaur pao u slavenske ruke baš »oko godine 640.« iznosi sam Beritić. To se mišljenje temelji na vjerojatnosti da je Epidaur pao u slavenske ruke kad i Solin, odnosno na zaključcima koji se mogu izvući iz pripovijedanja Tome Arcidakona. Da su Solin i Epidaur zaista morali pasti u slavenske ruke ne oko g. 614, kako se je u novije doba uglavnom mislilo, nego u razdoblju između g. 622. i 641, izlazi iz izvještaja što ga je o nedavnom numizmatičkom otkriću u Solinu podnio arheolog Ivan Marović na međunarodnom znanstvenom skupu održanu u Splitu u mjesecu studenom g. 1979. (Usp. V. Mirković, *Presudni Heraklijev novčić*, *Vjesnik*, Zagreb 9. XII. 1979, str. 9.)

³³ Usp. J. Lučić, *Povijest Dubrovnika* . . . , str. 36. i d.

³⁴ Usp. P. Skok, *Les origines* . . . , str. 455. i d., pa tab. III; P. Skok, *ERHSJ*, po kazalu br. 74. — Toponime *Srèbrnō* (g. *Srèbrnōga*) i *Šumēt* (g. *Šumēta*), koji se na terenu čuju u tome obliku (prvi sam toponim čuo i u obliku *Srèbrenō*, g. *Srèbrenōga*), Skok u tim djelima donosi u pogrešnu obliku *Srèbrno* i *Šumet*: u prvom djelu na str. 478, a u drugom s. v. *stranj* i *zukva*. I

ga imena za grad pod Srđem, koji se je još dugo nakon dolaska Slavena možda nalazio ne na poluotočiću nego na otočiću, i s toga gledišta više nego iznenađivao. Znači, treba vjerovati da se u slavenskom toponimu *Dubrovnik* ipak krije drugo predslavensko ime staroga Raguzija. No, kako mu otkriti izvorni oblik i značenje?

2.

Valja poći od činjenice da se u novije doba, na osnovi arheoloških ostataka pronađenih unutar zidina današnjega Dubrovnika, zaključuje kako je u najstarijem dijelu Dubrovnika, na nekadašnjem poluotočiću ili otočiću, postojalo romansko naselje, i to s crkvom, i prije nego što su Epidaurani bili prisiljeni na bijeg iz svoga grada.³⁵ Budući da bi bilo teško vjerovati u pretpostavku da je to staro naselje sve od svoga osnutka bilo poznato pod dvama imenima, od kojih bi jedno izravno baštinili samo Romani (u obliku *Ragusium* ili sl.), a drugo, i to neizravno, preko Romana, samo Slaveni (u obliku *Dubrovnik*), treba uzeti da se je ono primarno zvalo imenom koje se krije u romanskom imenu *Ragusium* ili sl.³⁶ i da je tek sekundarno zadobilo i predslavensko ime koje se krije u slavenskom imenu *Dubrovnik*. Ta je jednostavna konstatacija važnija nego što se u prvi mah čini jer se sada nameće dalji zaključak da je primarno ime *Ragusium* možda stvarno odraz geografske osobitosti terena na kojem je nastalo ono starije naselje, kako se pomišlja već od Konstantina Porfirogeneta,³⁷ a da je sekundarno ime *Dubrovnik* vrlo vjerojatno odraz neke važnije činjenice do koje je došlo u povijesti toga naselja.

Kako nas ovdje izvorni oblik i značenje primarnoga imena ne zanimaju, javlja se pitanje koja se je važnija činjenica mogla u povijesti toga naselja dogoditi i izazvati pojavu njegova sekundarnoga imena. Predodžba naselja na hridinastom i za obranu vrlo prikladnom polu-

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knj. 1–23, Zagreb 1880–1976 (dalje: *RJAZU*), donosi drugi toponim u pogrešnu obliku *Šumet* (prvi donosi bez akcenta).

³⁵ Usp. M. Abramić, *Arheologija (Dubrovnika)*, Enciklopedija Jugoslavije, knj. 1–8, Zagreb 1955–1971, s. v. *Dubrovnik*, str. 126; C. Fisković, *Starokršćanski ulomci iz Dubrovnika*, Starinar, n. s., knj. 9–10, Beograd 1959, str. 53–57; G. Novak, *Povijest Dubrovnika...*, str. 15; J. Lučić, *Povijest Dubrovnika...*, str. 17; D. Beritić i dr., *Dubrovnik i okolica*, VII. dopunjeno izdanje, Zagreb 1979, str. 11.

³⁶ Taj bi zaključak bio u skladu sa Skokovim mišljenjem da je toponim *Ragusium* »predrimski, zacijelo i predhelenski toponim«. (Usp. P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *Ragusium*.)

³⁷ Usp. B. Ferjančić, *Vizantiski izvori...*, str. 20. — U novije doba Valentin Putanec pokušava i znanstveno dokazati da je ime onoga staroga naselja izvorno egzistiralo u obliku *Lausa* i da je najvjerojatnije identično »u osnovi s *lau* 'pećina', odnosno da je predindoevropskoga porijekla. (Usp. V. Putanec, *Refleksii...*, str. 159.)

otočiću ili otočiću nameće zaključak da je do sekundarnoga imena moralo doći ili u vezi s pojavom kršćanske crkve u naselju ili u vezi s pretvaranjem toga naselja, odnosno njegova strateški važnijega dijela, u utvrđeni objekat.

Ona crkva u naselju mogla se je pojaviti najranije u IV. st., nakon objave Milanskoga edikta godine 313, a najkasnije u prvoj polovini VII. st., pred propast grada Epidaura oko godine 640. Mogućnost da je matični oblik imena *Dubrovnik* nastao u vezi s pojavom te crkve — na način na koji je nastao npr. spomenuti dubrovački toponim *Sumratin* < *Sanctus Martinus* — mora se, međutim, odbaciti jer se u imenu *Dubrovnik* ni uz najbolju volju ne može naslutiti ime kojega crkvenoga titulara, a najmanje ime svetoga Petra ili svetoga Stjepana kao titulara najstarijih poznatih dubrovačkih crkava.³⁸

Dakle, ne preostaje nego zaključiti da je matični oblik imena *Dubrovnik*, kako je u osnovi mislio i Muljačić, u vezi s pretvaranjem onoga naselja, ili njegova strateški važnijega dijela, u utvrđeni objekat. Ako se ima na umu Porfirogenetova priča da su grad Raguzij sagradili bjegunci iz Epidaura nakon pada Epidaura u slavenske ruke,³⁹ zatim Dukljaninova priča da je grad Raguzij ili Dubrovnik sagradio, po dolasku iz rodnoga Rima, unuk prognanoga slavenskoga kralja Pavlimir ili Bello, uz pomoć povedenih Rimljana i naknadnu pomoć raspršenih Epidaurana,⁴⁰ pa mišljenje starijih i novijih kroničara i povjesničara o vremenu u kojem je došlo do propasti Epidaura i osnutka Dubrovnika,⁴¹ može se s prilično vjerojatnosti zaključiti da su to naselje, ili njegov strateški važniji dio, dogradili i opasali zidinama istom Romani, i to, svakako, tek nakon provale Gota u Dalmaciju potkraj IV. st., ali, ipak, najvjerojatnije nešto prije ili nešto poslije pada Epidaura u slavenske ruke oko godine 640. Te dvije premise čine realnom pretpostavku da se u ojkonomu *Dubrovnik* krije romanski apelativ u značenju »zbijeni skup kuća opasan zidinama, grad«.

Dakako, s obzirom na postojanje prirodne težnje za jednoznačnošću, treba računati na mogućnost da se u ojkonomu *Dubrovnik* uz apelativ u spomenutom značenju krije i pridjev koji ga je potanje označivao u odnosu prema očigledno starijem gradu Epidauru. Budući da je grad Epidaur u vrijeme dolaska Slavena bio među Romanima u njegovoj

³⁸ Crkva sv. Petra potječe po mišljenju Dubrovnice Beritić, koja je nedavno otkrila njezine ostatke, još iz vremena prije pada Epidaura u slavenske ruke. (Usp. D. Beritić i dr., *Dubrovnik* ..., str. 11.) Crkva sv. Stjepana, koju prvi put spominje Konstantin Porfirogenet u sredini X. st., potječe po mišljenju Andre Mohorovičića, odnosno Cvite Fiskovića, iz VI–VIII. st. (Usp. C. Fisković, *Starokršćanski ulomci* ..., str. 56; J. Lučić, *Povijest Dubrovnika* ..., str. 16.)

³⁹ Usp. B. Ferjančić, *Vizantiski izvori* ..., str. 20.

⁴⁰ Usp. F. Šišić, *LPD*, str. 318. i d. i 442. i d.; V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb 1950, str. 69. i d.

⁴¹ Usp. L. Beritić, *Utvrđenja* ..., str. 9–10; J. Lučić, *Povijest Dubrovnika* ..., str. 19–26.

okolici i u njemu vjerojatno najčešće nazivan toponimiziranim apelativom *Civitate* (> slav. *Cavtat*), *Urbe* ili sl.,⁴² a kasnije, nakon svoje propasti i bijega mnogih svojih stanovnika na tlo današnjega Dubrovnika, imenom u značenju »stari grad«, na čije postojanje upućuju njegova kasnosrednjovjekovna imena *Civitas Vetera* (1272), *Citade Vechia* (1326), *Cita Vecla* (1334. i d.), *Civitas Antiqua* (1389. i d.), *Urbs Vetus* (1419) i sl.,⁴³ može se reći da bi to, svakako, bio u prvom redu pridjev u značenju »novi, -a, -o«. Tako bi se dosta opravdano smjelo slutiti da se u ojkonomu *Dubrovnik* krije romansko ime u značenju »novi grad«.

I zaista, imajući na umu poznatu činjenicu da se uz imena rimskih gradova često javlja prijedlog *ad* u značenju »k, ka; pod, pred, u okolinu, u blizinu«,⁴⁴ pa da taj prijedlog Slaveni ponekad nepotrebno shvaćaju kao nedjeljivi dio gradskoga imena (tako *Ad Musculum* > *Omišalj*, *Ad Poetovium* > *Optuj* > *Ptuj*, a usp. i *Ad portulac* > *Oprtalj*),⁴⁵ došao sam do zaključka još oko godine 1965, kad sam znao samo za Skokovo mišljenje o porijeklu i značenju ojkonomima o kojem govorim, da je slavensko ime grada Dubrovnika nastalo od romanske sintagme *Ad Urbe Nova ili, bolje, od romanske sintagme *Ad Orbe

⁴² Grad se u govoru svijeta koji živi u njegovoj okolici i u njemu — bez obzira na svoje općenito ustaljeno ime — često zove toponimiziranim apelativom u značenju 'grad', i to, očito, zato što redovita upućenost toga svijeta baš na određeni grad praktično isključuje mogućnost nesporazuma. Otuda činjenica da se Rim spominje u starije doba ne samo pod imenom *Roma* ili *Urbs Romana* nego i pod imenom *Urbs* (treba se samo sjetiti npr. fraza *ab Urbe condita* i *Urbi et orbi*). Otuda i činjenica da je nekadašnji Βυζάντιον odnosno kasniji Κωνσταντινούπολις ili Βασιλις Πόλις (treće ime danas živi među Slavenima u kalku *Carigrad* ili sl.) nazivan i imenom Πόλις, o čemu svjedoči njegovo tursko ime *Istanbul* (< ngrč. dor. ἐς τὴν Πόλιν 'u grad') i arumunjsko ime *Pole*. (Usp. G. Ostrogorski u *Hrvatskoj enciklopediji*, sv. 3, Zagreb 1942, str. 617; P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *Stambol*.) Isti se razlog krije, npr., i u osnovi činjenice da se današnji Dubrovnik često u lokalnom govoru zove imenom *Grad* (usp. Ž. Muljačić, *O imenu...*, str. 153) ili u osnovi činjenice da se današnji Imotski često u lokalnom govoru zove imenom *Grad* ili *Varuš* (rečenice *Idem u Grad* ili *Idem u Varuš* znače, npr. na Sebišini koja je udaljena od Imotskoga oko 10 km zračne linije u pravcu Ljubuškoga, uvijek isto što i rečenica *Idem u Imocki*, a nikad isto što, recimo, rečenica *Idem u Ljubuški* ili rečenica *Idem u Sinj*).

⁴³ Za prvo ime usp. Ž. Muljačić, *O imenu...*, str. 152, bilj. 15, gdje se kaže da se spominje u dubrovačkom *Statutu* i upućuje na »MHJSM IX, knj. VII, pogl. 64«. Za ostala imena usp. K. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I. Theil, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Cl., 48. Band, Beč 1902, str. 60.

⁴⁴ Taj se je prijedlog u vrijeme dolaska Slavena morao često javljati i u toponimiji rimskih provincija Dalmacije i Panonije. To se razabire dosta dobro i iz manjih povijesnih karata, po kojima ispada da su u tim provincijama postojali i ovi ojkonomi: *Ad Basante*, *Ad Drinum*, *Ad Fines*, *Ad Ladios*, *Ad Matricem*, *Ad Salinas*, *Ad Turres*. (Usp. F. Šišić, *Povijest Hrvata...*, pril. karta 1; Z. Dugački, *Povijesni atlas*, VI. izdanje, Zagreb 1972, str. 7.)

⁴⁵ Usp. P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *Dumno i Optuj*.

Nova.⁴⁶ Romanska sintagma *Ad Orbe Nova, koja se je morala izgovarati sa sintagmatskim akcentom na posljednjoj riječi, mogla je među Slavenima, pod utjecajem imenice *gradъ, časovito zadobiti prijelazni oblik *Odorbъnovъ (s akcentom na slogu -no-).⁴⁷ U njemu je, međutim, opet pod utjecajem imenice *gradъ, odmah bilo lako nazreti tobože iskvareni slavenski posvojni pridjev od imenice *dъbrъ »hrast« ili imenice *dъbrova »1. hrastova šuma, 2. bjelogorična šuma«. ⁴⁸ O toj lakoći zorno govori npr. činjenica da je na području između Cavtata i Dubrovnika romanski toponim *Sub Brennum*, koji je u obliku *Subbrennum* potvrđen još godine 1345. i 1346, zadobio oblik *Srebreno* odnosno *Srebrno*, koji je kao *Srebreno* potvrđen već godine 1372 (po Skoku, srednji je rod udešen prema imenici *igalo*).⁴⁹ Zato su od nje ga ubrzo morala nastati, kombiniranim djelovanjem pučke etimologije i afereze i metateze, čak tri sinonimna ojkonima:

1. *Odorbъnovъ > *Dъbrovъ (tj. *gradъ*) > *Dъbrovъ Gradъ > *Dubrov Grad — taj je ojkonim možda sačuvan u ktetiku *dubrovački*, koji je, po *RjJAZU*, potvrđen od XII. st.,⁵⁰ i ktetiku *dubrovъsci* (< *dubrovъski), koji je potvrđen godine 1378,⁵¹ a možda i u ženskim et-

⁴⁶ Da je naglašeno latinsko *ū* moglo u starom dubrovačkoromanskom govoru prijeći u *o*, odnosno da je *ūrbe*[m] moglo prijeći u *orbe, dokazuje, između ostaloga, činjenica da se na dubrovačkom području latinski pridjevski deminutivni sufixi -*ūceus* (m.) odnosno -*ūcea* (f.) reflektirao u -*oč* odnosno -*oča*. Taj se deminutivni sufix susreće npr. u imenici *džandoč* »mala lokva ukraj mora između hridi«, koja je zabilježena u Dubrovniku, i u imenici *sāloča* (: *sāla*) »1. predsoblje, dvornica, 2. popločen pod, soba u koju se ulazi izvana«, koja je zabilježena u Dubrovniku i Cavtatu. (Usp. P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo*..., knj. 1, str. 218, bilj. 17, i str. 247; P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *džandoč, sala, -uč 2*.)

⁴⁷ Za promjenu roda pod utjecajem imenice *gradъ usp. *Salonae* > *Solin*, *Almissa* > *Ormiš*, *Siscia* > *Sisak*. (Usp. P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *Solin, som, Sisak*). Za transformaciju intertoničnoga *e* u *o* usp. *Ad Poetoviu*[m] > *Optujъ > *Ptuj*. (Ib., s. v. *Optuj*.) — Razumije se, prihvaćajući romansku toponomastičku sintagmu *Ad Orbe Nova, Slavenima nije moglo pasti na um da pridjev u njoj identificiraju kao svoj sličnozvučni i istoznačni pridjev *novъ, -a, -o: 1. zato što u prilagođenom prvom dijelu te sintagme nisu prepoznavali nijednu svoju imenicu muškoga roda, 2. zato što se je u sličnim slavenskim toponomastičkim sintagmama pridjev javljao prije imenice.

⁴⁸ Usp. bilj. 1. — Da nije bilo utjecaja pučke etimologije, od prijelaznoga bi oblika *Odorbъnovъ morao nastati, metatezom likvida, oblik *Odrabъnovъ.

⁴⁹ Usp. K. Jireček, *Die Romanen*..., I, str. 60; P. Skok, *Les origines*..., str. 477–478; P. Skok, *ERHSJ*, s. v. *stranj*; *RjJAZU*, s. v. *Srebreno* i *Srebrno*.

⁵⁰ Ktetik *dubrovački* stoji prema ojkonimu *Dubrov Grad kao što, npr., ktetik *mědovački* stoji prema ojkonimu *Mědōv Dōlac* 'selo u okolici Imotskoga' (etnici: *Mědovljanin* i *Mědōvka*). No, stoji, naravno, i prema ojkonimu *Dubrovac, kao što, npr., ktetik *grābovački* stoji prema ojkonimu *Grābovac* 'selo u okolici Imotskoga' (etnici: *Grābovčanin* i *Grābōvka*).

⁵¹ Usp. F. Miklošić, *Monumenta Serbica*..., str. 187–188. — Ktetik *dubrovъsci* javlja se tu u prvom dijelu isprave bosanskoga kralja Tvrtka, i to četiri puta, ali se u drugom dijelu te isprave javlja ktetik *dubrovъčki* odno-

nicima *Dùbròvka* i *Dùbròvkinja*, od kojih je, po *RjJAZU*, prvi potvrđen od XVIII, a drugi od XVI. st.;⁵²

2. *Odorbъnovъ > *Dòbrovъ (tj. *gradъ*) > *Dòbrovъcbъ > *Dubrovac — taj je ojkonom možda sačuvan u netom spomenutom ksetiku *dùbrovački* i ženskim etnicima *Dùbròvka* i *Dùbròvkinja*,⁵³ a možda i u muškom etniku *Dùbròvčanin*, koji je, po *RjJAZU*, potvrđen od godine 1189;⁵⁴

3. *Odorbъnovъ > **Dòbrovъnъ(jъ)* (tj. *gradъ*) > *Dòbrovъnikъ > *Dùbròvnik* — taj je ojkonom potvrđen od XI. st., u *Milecijevoj kronici*,⁵⁵ a sačuvan je i u ksetiku *dùbròvnički*, koji je, po *RjJAZU*, potvrđen godine 1313. i 1430. i u narodnim pjesmama iz XIX. st., a možda je sačuvan i u netom spomenutom muškom etniku *Dùbròvčanin*,⁵⁶ prema kojemu je izvan dubrovačkoga područja načinjen ženski etnik *Dùbrovčanka* (ne bilježi ga *RjJAZU*).

Prvi je pretpostavljeni ojkonom bio nepostojan jer je imao oblik dvočlane toponomastičke sintagme. Zato je vjerojatno ubrzo po nastanku zadobio oblik drugoga. Drugi je pretpostavljeni ojkonom bio sintaktički jednostavniji nego prvi i fonetski jednostavniji nego treći. Zato je bio najprikladniji za tvorbu ksetika i etnika. Treći je ojkonom, iako fonetski složeniji nego drugi, jedini potvrđen kao ojkonom, i to već od XI. st. Zašto? Mora da je njegov matični oblik bio mnogo uobičajeniji od matičnih oblika drugih dvaju ojkonima. Da je tako doista i bilo, može se zaključivati po tome što je prijelaznom obliku *Odorbъnovъ fonetski ipak bliži prijelazni oblik **Dòbrovъnъ(jъ)*, od kojega je nastao ojkonom *Dubrovnik*, nego prijelazni oblik *Dòbrovъ, od kojega su nastali pretpostavljeni ojkonomi *Dubrov Grad i *Dubrovac.

U zaključak da se u ojkonomu *Dubrovnik* krije romanska sintagma *Ad Orbe Nova moglo bi se posumnjati najprije pod utjecajem činjenice da se kontinuantna imenice *urbs* nije kao apelativ sačuvala ni u

sno *dubrovčesci*, također četiri puta. Zato se u stvarno postojanje prvoga ksetika, na koji se pozivlje i Skok (u *ERHSJ*, s. v. *dub*, gdje ga donosi u obliku *dubrovski*), s pravom može sumnjati.

⁵² Ženski etnik *Dùbròvka*, od kojega je nastao i ženski etnik *Dùbròvkinja*, stoji prema ojkonomu *Dubrov Grad kao što, npr., ženski etnik *Mèdòvka* stoji prema ojkonomu *Mèdòv Dòlac* 'selo u okolici Imotskoga'. No, stoji i prema ojkonomu *Dubrovac, kao što, npr., ženski etnik *Gràbòvka* stoji prema ojkonomu *Gràbovac* 'selo u okolici Imotskoga'.

⁵³ Usp. bilj. 50 i 52.

⁵⁴ Muški etnik *Dùbròvčanin* mogao je nastati od ojkonima *Dubrovac sa svim prirodno, s pomoću nastavka *-janin*. No, mogao je nastati i od ojkonima *Dùbròvnik*, ali neizravno, preko etnika *Dubrovničanin ako se uzme da je iz njega ispaio najneutralniji slog zbog težnje za lakšim izgovorom (usp. *hodimo* > *homo*, *šezdeset* > *šeset*, *gospodar* > *gospar* itd.). — Ovdje se prelazi preko očito umjetnoga muškoga etnika *Dùbròvčić* koji se, po *RjJAZU*, javlja »u komedijama XVI vijeka... i (radi slika) u jednoga pisca XVII«.

⁵⁵ Usp. tekst na koji se odnosi bilj. 3. i tu bilješku.

⁵⁶ Usp. bilj. 54.

jednom romanskom jeziku,⁵⁷ dakle činjenice koja upućuje na pomisao da imenica *urbs* nije živjela u vulgarnolatinskom jeziku i na pomisao da nije mogla biti toponimizirana. Ali, kontinuant se imenice *urbs* ipak sigurno čuva još i danas, npr. u talijanskim ojkonomima *Urbisaglia* (< *Urbs Salvia*)⁵⁸ i *Orvieto* (< *Urbs Vetus*).⁵⁹

Imenom *Urbisaglia* danas se zove selo koje se nalazi oko 50 km zračne linije od Ancone. Na njegovu se je mjestu nekad nalazio rimski grad koji se spominje od I. st. n. e. Prvi za nj zna Plinije Stariji (23–79. g. n. e.). On mu ime donosi u obliku *Urbesalvia*. U istom obliku donose njegovo ime i *Itinerar Antonin* i *Tabula Peutingeriana*. Nakon toga u starijim se izvorima to ime donosi u oblicima *Urbs Salviensis*, *Urbisalvia*, Οὐρβισαλία, Οὐρβια Σαλουία i — *Urbs Salvia*. U prvobitnom obliku toga imena (*Urbs Salvia*) pridjev upućuje na rod kojemu je grad pripadao.⁶⁰

Imenom *Orvieto* danas se zove grad koji se nalazi oko 100 km zračne linije sjeverozapadno od Rima. Rimski grad na njegovu mjestu spominje prvi put tek Prokopije u vezi s Belizarovim ratovanjem u Italiji godine 536–539, i to pod imenom Οὐρβιβεντος (*De bello Gotico*, II, 11, 18–20). Taj grad godine 590. postaje biskupskim sjedištem. To je razlog što ga nakon Prokopija spominje papa Grgur I. Veliki potkraj VI. st., i to pod imenom *Urbs Vetus*: u prosincu godine 590. on piše pismo »Johanni episcopo de Urbe Vetere« (Ep. I, 12), zatim u prosincu godine 591. pismo »Candido episcopo de Urbe Vetere« (Ep. II, 11), napokon, u ožujku godine 596. pismo »Candido episcopo de Urbe Veteri maiore« (Ep. VI, 27). Nakon toga, u razdoblju od godine 667. do 670. spominje ga Ravenski geograf u svojoj *Kozmografiji* (IV, 36), i to pod imenom *Orbevetus*.⁶¹

⁵⁷ Usp. W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 4. Auflage, Heidelberg 1968 (dalje: REW⁴), br. 9078.

⁵⁸ Usp. A. Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3. neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, II. Band, Heidelberg 1954, s. v. *urbs*; C. Pauly, *Realencyclopädie...*, s. v. *Urbs Vetus*; C. Battisti i G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, knj. 1–5, Firenca 1950–1957 (dalje: DEI), s. v. *Urbs Salvia*.

⁵⁹ Usp. P. Skok, *Osnovi romanske lingvistike*, sv. 3, Zagreb 1940, str. 28; C. Pauly, *Realencyclopädie...*, s. v. *Urbs Vetus*; C. Battisti i G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, knj. 1–5, Firenca 1950–1957 (dalje: DEI), s. v. *urbevetano*.

⁶⁰ Usp. C. Pauly, *Realencyclopädie...*, s. v. *Urbs Salvia*; *Enciclopedia italiana*, knj. 22, Rim 1934, karta *Marche* nakon str. 220, pa knj. 34, Rim 1937, s. v. *Urbisaglia*.

⁶¹ Usp. Prokopije, *Războiul cu goții*, Traducere și introducere de H. Mihaescu, Bukurešt 1963, str. 11, 98, 111, 113. i 302 (s. v. *Urbiventum*); Grgur I. Veliki, o. c., t. I, str. 13, 109. i 405; *Ravennatis anonymi Cosmographia...*, str. 285; C. Pauly, *Realencyclopädie...*, s. v. *Urbs Vetus*; *Enciclopedia italiana*, knj. 25, Rim 1935, s. v. *Orvieto*; *Enciclopedia dell'arte antica*, knj. 5, Rim 1963, s. v. *Orvieto*; S. Batušić, *Orvieto*, ELU, s. v. *Orvieto*. — Ojkonim *Orvieto*, razumije se, nije mogao nastati od kojega kosoga oblika sintagme *Urbs Vetus*, npr. od akuzativnoga oblika *Urbe[m] Vetere[m]*, nego je nastao na manje običan način: od nominativnoga oblika te sintagme.

Posebnu vrijednost ima za nas drugi ojkonom, kako zbog činjenice da se grad *Orvieto* ne spominje pod svojim matičnim imenom prije godine 536, tako i zbog činjenice da sam papa, koji je bio rođeni Rimljanin i nekadašnji rimski »*praetor urbanus* ili »*praefectus urbi*«,⁶² taj grad spominje pod imenom *Urbs Vetus* godine 590—596, dakle ni pola stoljeća prije propasti grada Epidaura (oko g. 640): prva činjenica govori u prilog mišljenju da je do nastanka matičnoga oblika ojkonom *Orvieto* došlo u vulgarnolatinskom razdoblju, odnosno da je u tom razdoblju živjela vulgarna kontinuantna latinske imenice *urbs* (Plinijev ojkonom *Urbesalvia* dokazuje da je ta kontinuantna živjela već u I. st.); druga činjenica govori u prilog mišljenju da toponimizirani apelativ *Urbe* ili sl. nije ni potkraj VI. st. morao na romanskom području označavati samo Rim, iako se, bez sumnje, mora uzeti da je Rim, kao najglasovitiji romanski grad, bio u to vrijeme nadaleko poznat i pod tim toponimiziranim apelativom, koji se je, uostalom, sačuvao u staropavijskom terminu *vicario in Orba* »kardinal vikar«. ⁶³

Na to da je na Balkanskom poluotoku i posebno u Dalmaciji živjela u prvoj polovini VII. st. romanska kontinuantna latinske imenice *urbs*, i to u prvom redu u značenju »zbijeni skup kuća opasan zidinama, grad«, može se samo naslućivati, npr. po tome što mletački kroničar Ivan Đakon donosi podatak iz godine 872. u kojem se spominju *Dalmaciarum urbes*, ili po tome što se u dijelu *Milecijeve kronike* koji potječe iz XI. st. sam Dubrovnik označuje imenicom *urbs*.⁶⁴ Ipak, na to kao da najviše upućuje onaj znameniti sporni oblik *urborum* u sačuvanom prijepisu uvoda u zaključke splitskoga crkvenoga sabora iz godine 925, koji se javlja u ovom kontekstu: »*Quique pervenientes dein episcopi, Dalmatiarum peragrantes civitates et Croatorum atque urborum proceribus convenientes, congregati in Spalato episcopis et iudicibus, celeberrimum concilium peragere.*«⁶⁵ Ako se ima na umu mišljenje povjesničara Dominika Mandića i Stjepana Gunjače, koji s pomoću povijesnih činjenica odbacuju duboko uvriježeno uvjerenje o obliku *urborum* kao pogrešci umjesto *Serborum*, da se oblik *urborum* svakako odnosi na dalmatinske romanske gradove i da stoji pogreškom umjesto *urbium*,⁶⁶ onda bi se to mišljenje moglo koristiti u smislu da oblik *urborum* stoji, zapravo, pogreškom umjesto **urbarum* u značenju »lat. *urbium*«. Pri tom bi oblik **urbarum* upućivao na postojanje singularnoga oblika **urba*, tj. na

⁶² Usp. J. Jelenić, *Povijest Hristove Crkve*, knj. II, Zagreb 1924, str. 150.

⁶³ Usp. W. Meyer-Lübke, *REW*⁴, br. 9078; C. Battisti i G. Alessio, *DEI*, s. v. *urbe*.

⁶⁴ Za prvi primjer usp. F. Rački, *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb 1877, str. 365; S. Gunjača, *Ispravci i dopune*..., knj. II, str. 260. Za drugi primjer usp. tekst na koji se odnosi bilj. 3. i tu bilješku.

⁶⁵ Usp. S. Gunjača, *Ispravci i dopune*..., knj. I, str. 75.

⁶⁶ Usp. D. Mandić, o. c., str. 206—207, bilj. 60; S. Gunjača, *Ispravci i dopune*..., knj. I, str. 75, 332, 339. i d., pa knj. II, str. 253. i d.

postojanje splitske romanske kontinuantne latinske imenice *urbs*, kontinuantne koja se je mogla nametnuti autoru spomenutoga uvoda da je zabunom shvati kao pravu latinsku riječ i donese s odgovarajućim latinskim padežnim nastavkom. Ali, tako korigirano Mandićevo i Gunjačino mišljenje teško da djeluje uvjerljivije od njihova mišljenja u izvornom obliku. Zato se, mislim, treba vratiti odbačenom mišljenju Vladimira Mažuranića da je do oblika *urborum* došlo pogreškom prepisivača koji nad njim nije uočio titl̄e. Samo, za razliku od Mažuranića, treba uzeti da taj oblik ne stoji pogreškom umjesto oblika *urbicorum* u značenju »(dalmatinskih) Rimljana«,⁶⁷ nego pogreškom umjesto oblika *urbicorum* u značenju »(dalmatinskih romanskih) građana«. Na potrebu te korekture upućuje, dakako, najviše to što je teško vjerovati da su dalmatinski Romani u prvoj polovini X. st. mogli biti nazvani etnonimom izvedenim od sekundarnoga imena grada Rima, i to još etnonimom koji bi odmah nakon etnonima *Croati*, napisana s velikim početnim slovom, bio napisan s malim početnim slovom. Inače, u prilog tako korigiranu Mažuranićevu mišljenju govori to što se oblik *urbicorum* u užem kontekstu, u kojem ovisi o imenici *proceres*, bolje slaže s oblikom *Croatorum* nego oblik *urbium* ili **urbarum*: u sintagmi *Croatorum atque urbium (*urbarum) proceres* povezivala bi se veznikom imenica za živo i imenica za neživo, dok se u sintagmi *Croatorum atque urbicorum proceres* povezuju veznikom dvije imenice za živo. Širi kontekst, u kojem se dalmatinski romanski gradovi označuju imenicom *civitates*, pokazuje da u dalmatinskom srednjovjekovnom latinitetu ni u prvoj polovini X. st. nije bila uobičajena imenica *civitatis* u značenju »građanin«. Budući da se umjesto nje u tom kontekstu ne upotrebljava ni istoznačna imenica *civis* ili sl., nego imenica *urbicus* izvedena od imenice *urbs*, može se pomišljati da je na dalmatinskom području i mnogo prije toga, pa i u prvoj polovini VII. st., živjela romanska kontinuantna latinske imenice *urbs*, pod kojom kontinuantom, kao ni pod njezinom matičnom latinskom imenicom, nije morao biti razumijevan samo Rim.

I sama upotreba imenice *urbs* u srednjovjekovnim latinskim izvorima koji su nastali na istočnojadranskom području govori u ovoj prilici nešto više ako se ima na umu konstatacija Mate Suića da se od antičkih termina za pojedine kategorije ljudskih naselja na istočnojadranskom području mnogi uopće ne susreću u tim izvorima, među njima ni termin *oppidum*.⁶⁸

Na kraju treba reći da romanska kontinuantna imenice *urbs* vjerojatno u prvoj polovini VII. st. nije ni živjela u seoskom govoru (Ciceronov *sermo rusticus*), nego samo u »kulturnijem«, gradskom govoru (Ciceronov *sermo urbanus*), ali su Slaveni, kako će se vidjeti nešto da-

⁶⁷ Usp. V. Mažuranić, »*Civitatensis*« i »*urbicus*«, Sveslavenski zbornik, Zagreb 1930, str. 178. i d.

⁶⁸ Usp. M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976, str. 258.

lje, onu sintagmu u kojoj se ta kontinuanta pojavljuje najverojatnije i čuli od kulturnijega, gradskoga romanskoga stanovništva.

U zaključak da se u ojkonomu *Dubrovnik* krije romanska sintagma *Ad Orbe Nova moglo bi se, zatim, posumnjati i pod utjecajem činjenice da se slavenskoj kontinuantu imena *Civitate* (*Cavtat*) ne suprotstavlja slavenska kontinuanta očekivanoga imena *Civitate Nova, nego slavenska kontinuanta neočekivanoga imena *Orbe Nova, popraćena još i prijedlogom *ad* (*Dubrovnik*). Ali, i tu je činjenicu moguće objasniti na prihvatljiv način.

Prije svega, nameće se misao da je grad Epidaur, koji je vjerojatno imao dosta kuća i s vanjske strane gradskih zidina,⁶⁹ da je taj grad u svojoj okolici — među priprostim, u odnosu na epidaurske građane inferiornim Romanima i romaniziranim starosjediocima — najčešće označivan toponimiziranim apelativom *Civitate*, izvorno više u primarnom značenju »gradska zajednica ili općina, građanstvo« nego u sekundarnom značenju »zbijeni skup kuća opasan zidinama, grad«. Prema tome, po svom bi nastanku to ime više nalikovalo npr. imenu *Hradčany* kojim se označuje najstarija četvrt češkoga grada Praga⁷⁰ nego npr. imenu *Grad* kojim se u lokalnom govoru označuje stari Dubrovnik. Također se nameće misao da se je unutar zidina grada Epidaura — među kulturnijim i imućnijim Romanima i romaniziranim došljacima,⁷¹ koji su se sami, još i u prvoj polovini VII st., mogli osjećati kao *civitate* u značenju »gradska zajednica ili općina, građanstvo«⁷² i koji su bili opterećeni izuzetnom brigom za svoj grad — morao dosta često čuti i apelativ koji ga je označivao nedvosmisleno, što upućuje na zaključak da je tu obično nazivan apelativom *orbe (npr. u sintagmi *orbe nostra) odnosno toponimiziranim apelativom *Orbe (npr. u sintagmi *ad Orbe), dakako u značenju »zbijeni skup kuća opasan zidinama, grad«.⁷³ U skladu s time, Slaveni su prilikom dolaska pod

⁶⁹ To se može zaključivati na osnovi konstatacije Mate Suića da antički grad na istočnoj jadranskoj obali karakterizira podgrađe (*suburbium*), »koje izrasta do samih gradskih bedema« (usp. M. Suić, o. c., str. 33), i na osnovi mišljenja Grge Novaka da je Epidaur »pokrivao gotovo cijeli poluotočić i pored toga se širio i uz oba manja zaljeva koji ga omeđuju« (usp. G. Novak, *Povijest Dubrovnika*..., str. 14).

⁷⁰ Usp. *ELU*, s. v. *Hradčany*.

⁷¹ Opet treba istaći da Epidaur postaje biskupskim sjedištem već potkraj IV. ili u početku V. st. (Usp. bilj. 20.)

⁷² Na to da primarno značenje imenice *civitas* nije u Epidauru moralo biti sasvim zatrveno ni u prvoj polovini VII. st., upućuje činjenica da tu imenicu zna u tom značenju upotrijebiti čak i papa Grgur I. Veliki, koji je papovao potkraj VI i u početku VII. st. (Usp. *Thesaurus linguae Latinae*, vol. III, Leipzig 1906—1912, s. v. *civitas*, stup. 1232.)

⁷³ Tome se zaključku samo naizgled protivi činjenica da papa Grgur I. Veliki u svojim već spomenutim pismima iz g. 592. i 597. spominje »*Epitauritanae civitatis episcopum*«, odnosno »*habitatores Epitaurensis civitatis*« (usp. tekst na koji se odnosi bilj. 23), jer je u papinoj okolini, u kojoj je Rim kao glavno kršćansko središte često nazivan imenom *Urbs*, morala više nego igdje drugdje dolaziti do izražaja tendencija da se uz ime

Epidaur mogli čuti i prilagoditi uglavnom samo toponimizirani apelativ *Civitae*. Teško je vjerovati da su i nakon zauzimanja i razaranja toga grada imali prilike češće čuti i prilagoditi toponimizirani apelativ *Orbe. Naime, najprije se s razlogom može tvrditi da je većina nosilaca toponimiziranoga apelativa *Orbe, kao kulturnijih i imućnijih ljudi, uglavnom na vrijeme pobjegla iz grada kad mu je zaprijetila propast. A zatim, poslije razaranja toga grada praktično je otpala i potreba da preživjeli građani izgovaraju pred Slavenima njegovo drugo lokalno ime (dakako, i ono njegovo općenito poznato ime *Epitaurum*), a i potreba da Slaveni nakon jednoga njegova prihvaćenoga imena prihvaćaju i drugo (pa i ono treće).

Dalje, kako se zaključuje na osnovi arheoloških ostataka, mnogi su epidaurski bjegunci u prvi mah bili našli sklonište u kraju između Cavtata i Dubrovnika, neki već u gracu Spilanu iznad sela Plata, svega tri-četiri kilometra daleko od razorenoga Epidaura.⁷⁴ Dubrovački kroničari tvrde da se je posljednji epidaurski biskup Ivan s dijelom epidaurskih bjegunaca najprije bio sklonio u Gradac u selu Župi, koje je udaljeno nešto više od Cavtata nego od Dubrovnika.⁷⁵ Kasnije su, navodno svi epidaurski bjegunci, zajedno sa svojim biskupom Ivanom, našli konačno utočište u novom gradu pod Srđem.⁷⁶ Budući da su upravo ti, vjerojatno glavni nosioci apelativa *orbe odnosno toponimiziranoga apelativa *Orbe prije ili kasnije odlučivali o gradnji novoga grada pod Srđem i u nj se na kraju preselili, može se smatrati da su oni počeli za taj novi grad, još dok je bio građen, upotrebljavati ime *Orbe Nova koje se je nametalo samo od sebe. S obzirom na to da su Slaveni prije početka laganijega prodiranja iz današnje cavtatske u današnju dubrovačku okolicu⁷⁷ morali najprije doći u dodir upravo s tim kulturnijim, za zarobljene sugrađane i mir zainteresiranim i vje-

na drugih, manjih kršćanskih središta ne upotrebljava imenica *urbs*, nego imenica *civitas*. Budući da se epidaurski biskup Fabricijan g. 530. potpisuje kao »episcopus ecclesie epitauritane« 'biskup epidaurske (kršćanske) zajednice', po formuli po kojoj se potpisuju uglavnom i ostali sufragani solinskoga metropolite na crkvenim saborima iz g. 530. i 533 (usp. S. Gunjača, *Ispravci i dopune...*, knj. I, str. 52–53. i 55–56), i budući da se u buli pape Zakarije iz g. 743, koja je krivotvorena u Dubrovniku najkasnije g. 1120, dosljedno javlja sintagma *sancte Pitauritane ecclesie* (usp. tekst na koji se odnosi bilj. 27. i tu bilješku), može se pomišljati da su i one sintagme doprle do pape u sličnoj formulaciji pa da ih je on u svojim pismima jednostavno donio u obliku koji je bio uobičajen u njegovoj kancelariji.

⁷⁴ Usp. I. Marović, *Arheološka istraživanja u okolici Dubrovnika*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, knj. IV–V, Dubrovnik 1956, str. 16. i d.; J. Lučić, *Povijest Dubrovnika...*, str. 11–12. i 36–37.

⁷⁵ Usp. J. Lučić, *Povijest Dubrovnika...*, str. 22. i 24.

⁷⁶ *Ib.*, str. 12. i 23–24.

⁷⁷ Da se je prodiranje Slavena u dubrovačku okolicu odvijalo relativno polako i u miru, dokazuje u novije doba povjesničar Lučić, oslanjajući se osobito na sačuvane arheološke ostatke i toponime. (Usp. J. Lučić, *Povijest Dubrovnika...*, str. 35. i d.)

rojatno misionarski raspoloženim epidaurskim bjeguncima,⁷⁸ kojima je pojava novoga romanskoga grada pod Srđem bila daleko važnija i poznatija od imena mjesta na kojem se je pojavio, smije se zaključiti da su ti Slaveni upravo od njih najprije čuli toponomastičku sintagmu *Ad Orbe Nova i onda je prihvatili u slavenskom obliku. Na to da su je prihvatili podalje od samoga Dubrovnika upućuje, kako izgleda, i prijedlog *ad* koji se javlja u njezinu sklopu.

Ako se ima na umu višeznačnost latinske imenice *civitas* u razdoblju do sredine VII. st.⁷⁹ i vjerojatnost da je u prvoj polovini VII. st. njezina romanska kontinuiteta upotrebljavana u Epidauru i njegovoj okolini i u značenju »gradska zajednica ili općina« i u značenju »zbijeni skup kuća opasan zidinama, grad«,⁸⁰ onda se može reći da doseljeni Slaveni možda nisu od preživjelih Romana imali prilike ni čuti toponomastičku sintagmu *Ad Civitate Nova. Naime, i gradska zajednica okupljena u novom gradu pod Srđem mogla je biti nazivana samo gradskom zajednicom, ali, ako se baš hoće, prije starom nego novom, jer se je sastojala uglavnom od izbjeglih Epidaurana. Pretpostavi li se da su tu toponomastičku sintagmu ipak čuli, treba kazati da ona nije bila prikladna za upotrebu u prilagođenu obliku zato što bi se prilagođeni oblik *(*O*)*цѣвѣтатѣновѣ* doimao kao iskvareni oblik već ustaljenoga ojkonima *цѣвѣтатѣ, nekako kao njegov nakaradno tvoreni posvojni pridjev (tvoren čak s pomoću dvaju neodgovarajućih pridjevskih nastavaka: *-ѣтѣ* i *овѣ*) ili kao posvojni pridjev izveden od njegova nakaradno tvorena etnika (tvorena s pomoću nastavka *-ѣтѣ* umjesto s pomoću nastavka *-janinѣ*).⁸¹

Iznesenoj se kombinaciji kako je moglo doći do opozicije *Cavtat* (< *Civitate*) i *Dubrovnik* (< *Ad Orbe Nova) ne protivi, nego se s njome slaže činjenica da je kasnije novi grad pod Srđem postao među Romanima općenito poznat pod imenom *Ragusium* ili sl., kao imenom koje je, bez sumnje, preneseno s naselja na čijem je području sagrađen i koje je, zbog osebjnosti, bilo obavjesnije i od prilično vjerojatnoga imena *Orbe Nova i od malo vjerojatnoga imena *Civitate Nova.

⁷⁸ U vezi s tom konstatacijom zanimljiv je jedan odlomak iz djela dubrovačkoga humanista Ludovika Crijevića Tuberona u kojem se govori i o postanku Dubrovnika, odlomak što ga povjesničar Lučić parafrazira ovako: »Tada na molbu epidaurskih, katoličkih svećenika, koji su ujedno povoljno utjecali na Slavene, Slaveni oslobode zarobljenike. Dopuste im uz plaćanje godišnjeg tributa, da nasele Burnum (Gradac u Župi) i obrađuju polja. (Usp. J. Lučić, *Povijest Dubrovnika*..., str. 22.) Sličnu su ulogu kršćanski misionari stvarno odigrali na solinskom području g. 641 (usp. S. Gunjača, *Ispravci i dopune*..., knj. II, str. 33. i d.), ubrzo po propasti Solina oko g. 640 (usp. bilj. 32).

⁷⁹ Usp. *Thesaurus linguae Latinae*, vol. III, Leipzig 1906—1912, s. v. *civitas*; I. H. Dvorecki, *Латинско-русский словарь*, II, izdanje, Moskva 1976, s. v. *civitas*.

⁸⁰ Usp. početak odlomka na čiji se dio odnosi bilj. 72. i tu bilješku.

⁸¹ Već se u bilj. 47. nalazi odgovor na pitanje zašto romanska sintagma *Ad Civitate Nova nije mogla biti prilagođena jednostavno u obliku *(*O*)*цѣвѣтатѣ Новѣ* > **Новѣ(ѣ) (O)цѣвѣтатѣ*.

Da je sam grad Epidaur među Epidauranima označivan i apelativom *orbe, odnosno toponimiziranim apelativom *Orbe, prema kojemu je, onda, grad pod Srđem mogao među njima biti označivan imenom *Orbe Nova, ne može se, dakako, zaključivati na osnovi spomenute činjenice da se on godine 1419. označuje u latinskom tekstu imenom *Urbs Vetus*.⁸² Ali, na to kao da upućuje spomenuta Dukljaninova priča o slavenskom kralju Pavlimiru ili Bellu.⁸³ Jer, samo ako se uzme da je grad Epidaur bio Romanima u Epidauru poznat i pod imenom *Orbe*, tj. pod imenom koje je u južnodalmatinskim kršćanskim središtima (barem u njihovim crkvenim krugovima) moglo nakon X. st., u vrijeme nastanka te priče,⁸⁴ upućivati u prvom redu na grad Rim, može se doći do prilično realnoga zaključka da je ta nevjerojatna priča potekla, zapravo, iz iste pučke predaje iz koje i starija i neusporedivo realističnija Porfirogenetova priča. To, drugim riječima, znači da je izvorna pučka predaja, sudeći po Dukljaninovoj priči, mogla imati otprilike oblik personificirane staračke konstatacije da je *Bello Sclavico* (= rat slavenski, ali moglo biti shvaćeno kao da se radi o slavenskom kralju Bellu) došao u *Orbe* (= grad Epidaur, ali moglo biti shvaćeno kao da se radi o gradu Rimu) i nagnao mu stanovnike da sagrade grad Raguzij.

3.

Tako se može s dosta prava zaključiti da se u slavenskom imenu grada Dubrovnik krije romanska toponomastička sintagma *Ad Orbe Nova, toponomastička sintagma koja je Slavenima u vrijeme njihova laganijega prodiranja iz cavtatske u dubrovačku okolicu morala izgledati, ako ne kao jedino, a ono kao glavno ime grada pod Srđem.

Budući da se u spomenutom talijanskom ojkonomu *Orvieto* čuva istodobno i kontinuanta latinske imenice *urbs* i kontinuanta latinskoga pridjeva *vetus*, ispada da bi ojkonom *Dubrovnik* bio s obzirom na svoje postanje upravo antonomim toga ojkonomima.

⁸² Usp. K. Jireček, *Die Romanen...*, I, str. 60.

⁸³ Usp. tekst na koji se odnosi bilj. 40.

⁸⁴ Da je ta priča nastala prije X. st., vjerojatno bi našla odraza i u djelu Konstantina Porfirogeneta.

Résumé

LE NOM SLAVE DE LA VILLE DE RAGUSE

Depuis longtemps une conviction invétérée veut que l'oïkonyme *Dùbrōvnik* «Raguse» provienne, en tant qu'une continuité, du terme *dōbrova ou *dōbrava »1. une forêt de chêne, une chênaie, 2. une forêt d'arbres à feuilles caduques«, et précisément de l'adjectif slave **dōbrovъnъ(jъ)* qui est un dérivé de ce terme: **dōbrovъnъ(jъ) gradъ* > *Dùbrōvnik*. La même conviction a été soutenue au XX-ième siècle aussi par le célèbre romaniste, balkanologue et étymologue Petar Skok. Cependant, après la mort de Petar Skok, on a vu soutenir deux nouvelles opinions concernant la provenance de cet oïkonyme. Toutes les deux reposent sur la conviction qu'il renferme sous une forme cachée le nom de la ville antique d'Epidaurum, aujourd'hui Cavtat, à telle différence que l'auteur de la première façon de voir (Žarko Muljačić) soutient qu'il provient d'un syntagme roman **Castellu[m] de Epidauro Novo*, tandis que l'auteur de la seconde (Valentin Putanec) expose qu'il provient du seul nom *Epidaurum* au moyen duquel, suppose-t-on, les fugitifs provenant de la ville détruite d'Epidaurum devaient dénommer aussi la ville de Ragusium dans laquelle ils ont trouvé leur refuge.

Les arguments apportés contre l'opinion ancienne, contenue dans l'interprétation scientifique de Petar Skok, ont rendu cette opinion très peu convaincante. Pourtant ni les opinions offertes en échange pour cette opinion n'apparaissent plus acceptables elles non plus. Elles n'apparaissent pas acceptables en premier lieu parce qu'elle reposent sur la conviction que le nom de la ville d'Epidaurum a été prononcée dans la période du latin vulgaire (Muljačić) ou au moment de l'arrivée des Slaves sous les murailles de cette ville (Putanec) par les Romains à Epidaurum et dans ses environs sous forme *Epidauru[m]*. A savoir, corroborée sur la base des sources latines parvenant jusqu'à la fin du X-ième siècle, la forme du toponyme grec Ἐπίδαυρος dans la bouche des Romains de ce temps, peut-on conclure, n'était pas *Epidauru[m]* mais *Epitauru[m]* (la forme à *t* est attestée pour la première fois sur une inscription retrouvée à Salona et provenant de l'an 71).

Comment, donc, obtenons-nous la forme slave de la ville de Raguse?

Tout d'abord il faut retenir:

1. se basant sur les restes archéologique retrouvés dans les parages des murailles de la Raguse d'aujourd'hui, on conclut qu'il y existait un emplacement roman (avec une église) même avant que les habitants d'Epidaurum ont été forcés de s'enfuir de leur ville;

2. la forme slave retient, au moins par voie indirecte, les noms romans des villes, détruites jusqu'au fondement, Promona, Naronna et Doclea (la montagne Promina, le fleuve Norin et le territoire Dukl'a),

tandis que la forme slave n'a pas conservé le nom de *Ragusium* en tant qu'emplacement et ville qui n'a pas subi la colère slave démolisatrice;

3. sur le terrain côtier qui vraisemblablement déjà depuis le VII-ième siècle appartient à Raguse, existe un nombre relativement grand de toponymes de provenance romane et antéromane: *Srèbr(e)nō* < *Sub Brennum*, *Brgat* < *Virgatum*, *Sùmēt* < *Juncetum*, *Bùlēt* < *Bullentum*, *Kantàfig* < *Capite fici*, *Sumràtin* < *Sanctus Martinus*, *Lápad* < *Lapidem*, *Grůž* < *Gravosium*, *Montòvijerna* < *Mons bertus*, itd.

Se basant sur ces faits on peut conclure que l'oïkonyme slave *Dubrovnik* renferme vraisemblablement un second nom roman de la ville de Raguse.

Ensuite il faut tenir compte des trois faits suivants:

1. une telle ville est très souvent, dans le parler local, appelée, sans tenir compte de son nom normal, au moyen d'appellatif toponymisé au sens de 'ville', et c'est ainsi qu'*Epidaurum* pouvait être dénommé par *Civitate* (> slave *Cavtat*), *Urbe* et semblable;

2. les noms des villes romanes comportent très souvent la préposition latine *ad* qui est quelquefois confondu par les Slaves en tant qu'une partie inséparable de ce toponyme (comparez *Ad Musculum* > *Omišalj*, *Ad Poetovium* > *Ptuj*);

3. parmi les oïkonymes slaves existant sur le vaste terrain de Raguse se distingue par sa particularité l'oïkonyme *Srèbr(e)nō* — mot à mot 'igalo od srebra' = '(la côte) d'argent' — provenant de l'étymologie populaire d'un toponyme roman *Sub Brennum*.

Sur la base de ces faits on peut conclure que l'oïkonyme *Dubrovnik* renferme vraisemblablement un syntagme roman **Ad Urbe[m] Nova[m]*, ou, encore mieux, **Ad Orbe Nova*. Par conséquent, l'oïkonyme *Dubrovnik* est formé vraisemblablement comme suit: rom. **Ad Orbe Nova* > slave **Odobr̃bnoṽ* > (étym. pop.) slave **Dobroṽñ(jb̃)* (c'est-à-dire *grad̃* 'ville') > slave **Dobroṽnik̃* > slave *Dùbrōvnik*.

L'objection possible qui pourrait être soulevée contre cette assertion, à savoir que l'appellatif latin *urbs* n'a pas trouvé sa continuité dans aucune langue romane et que par conséquent il n'existait pas dans le latin vulgaire et qu'il n'y a pas été toponymisé, peut être contestée par ex. par les oïkonymes italiens *Urbisaglia* et *Orvieto* où l'on trouve une continuité de l'appellatif latin *urbs* à coup sûr (*Urbisaglia* < *Urbs Salvia*, *Orvieto* < *Urbs Vetus*).

Une objection possible qu'à la continuante slave du nom de *Civitate* (*Cavtat*) devrait être opposée une continuante slave du nom **Civitate Nova* (**Cъṽtat̃noṽ*) et non une continuante slave **Ad Orbe Nova* (*Dubrovnik*), peut être réfutée d'une manière acceptable:

Dans ses environs, parmi les Romains moins cultivés, la ville d'*Epidaurum* était vraisemblablement dénommée le plus souvent par un appellatif toponymisé *Civitate*, au début dans le sens originaire 'la com-

munauté urbaine'. Dans les parages d'Epidaurum, parmi les Romains beaucoup plus cultivés, qui pouvaient eux-mêmes se sentir en tant qu'une *civitate* 'la communauté urbaine', existait vraisemblablement aussi un nom à un seul sens *orbe et la ville était le plus souvent dénommée par un appellatif toponymisé *Orbe, dans le sens original 'le block rétréci de maisons entourées de murailles, c'est-à-dire la ville'. Par conséquent, les Slaves, à l'occasion de leur arrivée sous la ville d'Epidaurum, ont pu adapter pour la majeure partie seulement le nom de *Civitate*. Comme les Romains beaucoup plus cultivés se sont enfuis, sans doute, d'Epidaurum au moment où la ruine devint imminente et comme, un peu plus tard, c'étaient eux qui devaient se mettre en contact avec les envahisseurs slaves (les intérêts concernant les prisonniers de guerre, la constitution des rapports normalisés, l'évangélisation), les Slaves ont entendu justement de la bouche de ces Romains, ici aux approches d'Epidaurum, et ensuite slavisé le syntagme *Ad Orbe Nova, le syntagme par lequel ces Romains dénommaient leur nouvelle ville constituée sous la montagne Srđ, c'est-à-dire la ville qui après coup, parmi les Romains, devint plus connue sous le nom que portait l'emplacement roman de Ragusium sur le territoire duquel elle a été construite.